

KOSMOBIEL

informatie over de beeldende bijdrage van Arnold Schalks
aan het meerjarig educatief tentoonstellingsproject

***Graven en bewaren,
wat vertelt een voorwerp?***

van Kunstgebouw
stichting Kunst en Cultuur Zuid-Holland

Kosmobiel / 'Graven en bewaren, wat vertelt een voorwerp?'
© 1998, 2000 Kunstgebouw, Rijswijk / Arnold Schalks, Rotterdam

Eerste editie verschenen op 23 januari 2000 in Rotterdam.
Oplage: 5 exemplaren

Tweede editie vanaf 1 september 2006.
Oplage: onbeperkt (downloadable via de website in .pdf-formaat).

De tentoonstelling rond de zonnwijzer was in 1999 te zien in het *Stedelijk Museum Vianen*, Voorstraat 97 te Vianen.

In 2000 worden de werken getoond in *Museum De Zwarte Tulp*, Grachtweg 2a te Lisse.

Arnold Schalks
Keileweg 26c
3029 BT Rotterdam
tl 010 - 477 94 75

Kunstgebouw
Broekmolenweg 16
2289 BE Rijswijk
tl 015 - 215 45 15

Wat bewaren we, waarom en hoe? Dat wat waarde heeft, waaraan we een betekenis gegeven hebben, dát bewaren we. Bijvoorbeeld in ons hoofd als een herinnering, begraven in de grond, achter slot en grendel in een kluis, op CD-rom of op een geheime plek. Altijd weer worden er fragmenten uit het verleden gevonden. We kunnen daarover fantaseren en onze verbeelding laten werken. We kunnen onderzoek doen en zoveel mogelijk gegevens in kaart proberen te brengen. Stapje voor stapje groeit dan een verhaal.

Zeven voorwerpen uit evenzoveel musea in Zuid-Holland vormen de basis voor zeven kleine tentoonstellingen. In elke tentoonstelling komt naast het voorwerp dat als uitgangspunt diende (in mijn geval een zonnewijzer uit 1696), een verwant hedendaags exemplaar (een digitaal klokje), een exemplaar uit een andere cultuur (een scheurkalender uit India) en de interpretatie van dat voorwerp door een beeldend kunstenaar (het Kosmobiel).

Bij de tentoonstellingen verschijnt een handleiding. De tentoonstellingen zijn met name bedoeld voor groep 5 t/m 8 van het basisonderwijs, maar zijn zeker ook interessant voor een algemeen publiek.

De tentoonstellingen starten hun reis in 1999 in het museum dat het voorwerp, en dus het onderwerp aanleverde. In mijn geval was dat het Stedelijk Museum in Vianen. Ieder jaar schuiven de tentoonstellingen een plaats op, zodat aan het einde van een periode van zeven jaar elk museum zeven verschillende onderwerpen onder de aandacht heeft kunnen brengen. De basisscholen in deze zeven gemeenten werken ieder jaar met de groepen 5 t/m 8 aan dit project: een project waarbij cultuur, kunst, leren van de eigen omgeving en geschiedbeoefening samengaan. De lessen voor de groepen worden per niveau ingevuld. Leerkrachten, plaatselijke archeologen en historische verenigingen spelen een actieve rol.

De beeldend kunstenaars geven, nadat de leerlingen van de deelnemende scholen de tentoonstelling hebben bezocht, een aantal gastlessen. In blokken van een uur vertellen zij aan de hand van dia's over hun eigen werk en lichten ze toe hoe ze zich hebben laten inspireren door het voorwerp dat als uitgangspunt voor hun bijdrage diende.

ZONNEWIJZER

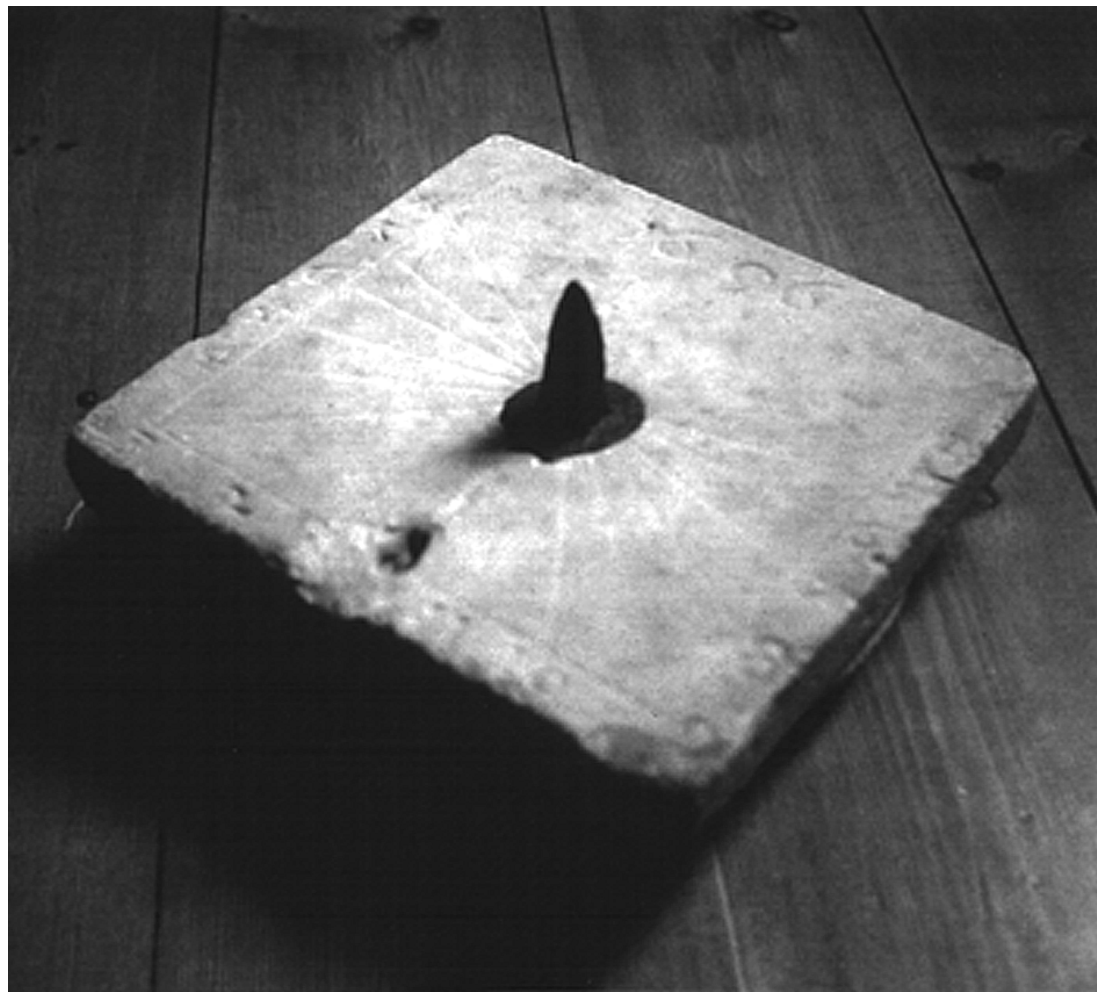
Collectie Stedelijk Museum Vianen

Beschrijving:

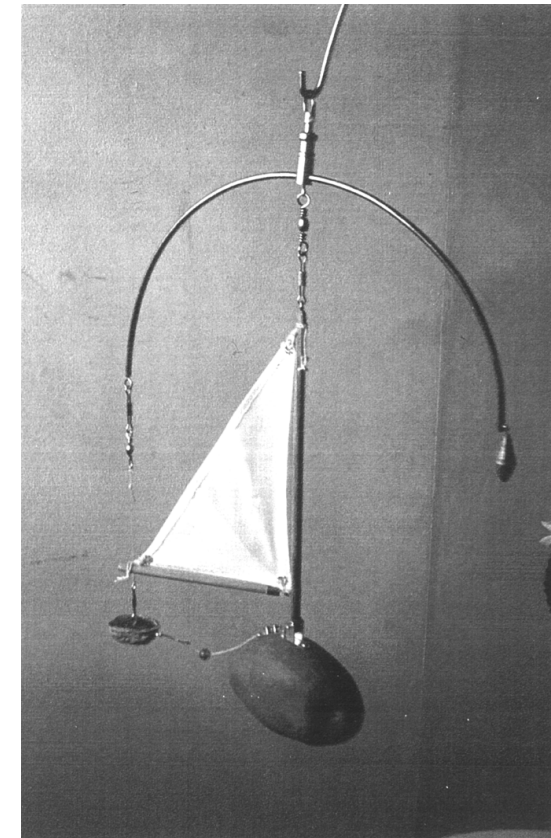
Vierkante witmarmere zonnwijzer op dubbele ronde voet; in het midden smeedijzeren in lood gevatte metalen punt; jaartal 1696; arabische cijfers; uitholling voor ingieten van oorspronkelijke koperen driehoeksplaat.

Afmetingen (hoogte x breedte x diepte): 26.5 x 26.5 x 13.5 cm.

Inventarisnummer: G 849.

De vondst is afkomstig uit opgravingen op het terrein van het voormalig slot "Batenstein", – het kasteel van de familie van Brederode. De zonnwijzer werd gevonden bij de bouw van de woning aan het Hofplein 10, en in april 1985 aan het Stedelijk Museum Vianen geschonken door J. Labine.

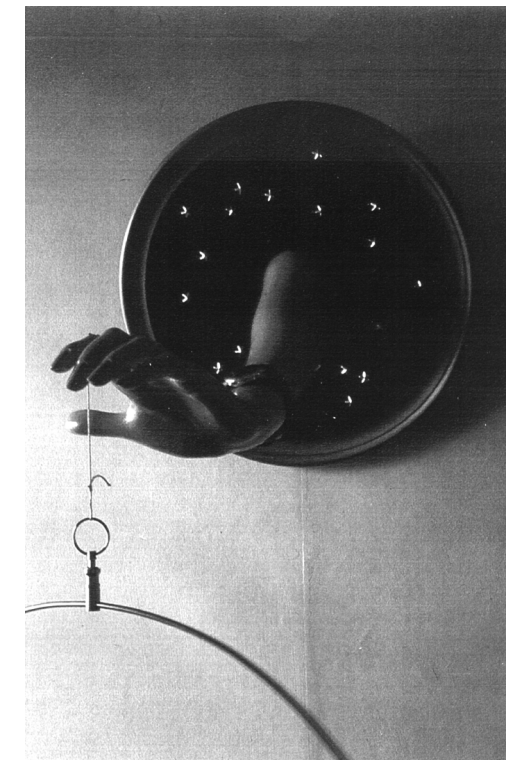

< afbeelding 1

[...] In een 'mobile' vindt hij de passende beweeglijkheid om zijn ideeën vorm te geven. Een zonnebloem mag de rol van de zon spelen en de aarde wordt gerepresenteerd door een aardappel, opgetuigd als een zeilschip, dat éénmaal jaarlijks rond de lichtboei vaart. En bij die aarde hoort natuurlijk ook de maan, als een volgboutje van het grote schip. Voor deze pokdalige steenklomp kiest Schalks een notedop, gevuld met maanzaad. [...]

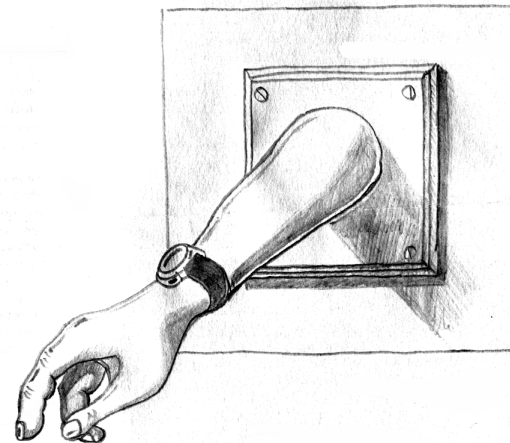
afbeelding 2 >

[...] De mobile is opgehangen aan de wijsvinger van een kunstarm die uit een met sterren bezaaid paneel steekt. De arm draagt een polshorloge. Het wijzerloze uurwerk fungeert als patrijspoort die uitkijkt op het heelal. [...]

muurplaat >hout
30 x 30 cmophangarm >kunststof
armlengte: 40 cmhorloge >

gebruikt, geprepareerd

armatuur >metaal
radius: \varnothing 70 cm
hoogte: 35 cmzonnebloem >>
kunststofaarde >

giethars, hout, textiel

maan >

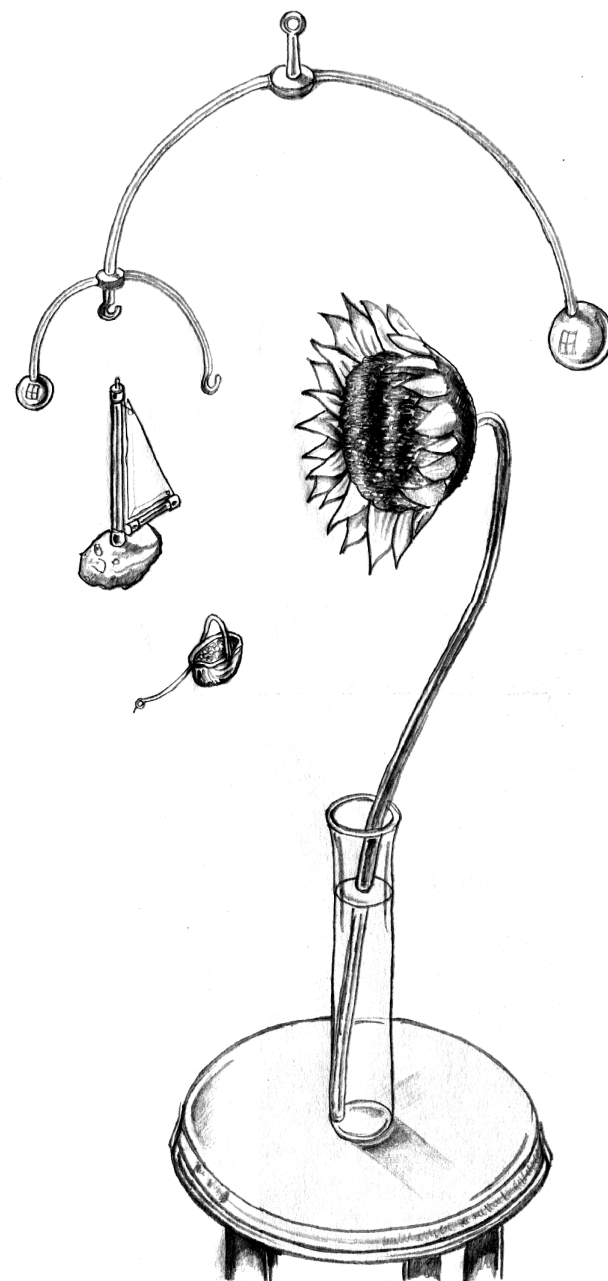
walnotedop, maanzaad

centrale vaas >

glas

bijzettafeltje >

hout, marmer

DEFINITIE

Zonnewijzer. Een instrument dat de ware zonnetijd aangeeft: Een staaf werpt haar schaduw op een vlak. De plaats van de schaduw geeft, aan de hand van een op dat vlak aangebrachte schaalverdeling, de tijd aan. De zonnewijzer maakt de dagelijkse omloop van de aarde ten opzichte van de zon afleesbaar.

VERBEELDING

Omdat de zonnewijzer de relatieve beweging van hemellichamen zichtbaar maakt, stel ik voor om een *planetarium* te maken. Een constructie waarin mijn representatie van de zon een centrale positie inneemt en de omloopbaan van mijn interpretatie van de aarde wordt nagebootst. Omdat ik geen stijf geregisseerd mechaniek wil, zoek ik naar een beweeglijke kapstok voor mijn ideeën. Een *mobile* lijkt me een geschikt medium voor het vrijzinnige universum dat mij voor ogen staat. Ik zoek naar voorwerpen, waarmee de begrippen zon en aarde kunnen worden voorgesteld. Vanwege de vorm- en naamverwantschap met de respectievelijke hemellichamen besluit ik, dat de zonnebloem de rol van de zon mag spelen, voor de rol van de aarde wordt de aardappel 'gecast'.

RUIMTEVAART

Toen ik het woord *zonnewijzer* voor de eerste keer in het woordenboek opzocht, was mij het daarop volgende *zonnewind* opgevallen: Een tot de verbeelding sprekende term. Ik stel me de aarde voor als zeilschip dat, op zijn race door het heelal, éénmaal jaarlijks een lichtboei rondt. Juist! Een mast, een giek, schoten en een zeil moeten er komen. Mijn aarde: een getuigde Eigenheimer op de ruime vaart. Het merkwaardige ensemble wordt aan de desbetreffende draaiarm van het mobile gehaakt. Maar wie aarde zegt, behoort ook maan te zeggen, geen a zonder b. De maan is immers de eeuwige tweede van de aarde. Wordt de metafoor doorgedacht, dan moet de maan het volgbootje van schip aarde zijn. Vanaf het achterdek van de 'Terra' wordt reeds een lijn uitgeworpen. Waarnaar? Moment alstublieft! De maan: Een kille steenklomp met een diep gegroefd oppervlak, waarvan slechts de helft ons bekend is. Een sjofele notedop, meegesleurd in het kielzog van zijn sjiekere begeleider. Wat beantwoordt aan de zojuist gegeven profielschets? Een walnotedop! Rats, open die zak! Ik kraak een noot, eet de inhoud en hang een halve dop ondersteboven op zijn plaats in het mobile. Opdat de maan nog menige toekomstige geest van voedsel voorziet, storten we de dop vol maanzaad. De bemanning kan de lijn overgooien!

PLAATSING

We hebben een eenvoudig zonnestelsel met als centraal object de zonnebloem. Om de centrale as draait de arm waaraan de aarde opgehangen is. Het armpje van de maan scharniert natuurgetrouw om de as van de aarde. Het vaste punt, waaraan het mobile zelf opgehangen moet worden, ontbreekt nog. Ik houd het gevaarte voorlopig wel even met de hand omhoog. Het te hoge plafond biedt geen uitkomst. Als ik de draad tegen de muur houd, wordt het mobile het bewe-

gen belet. Misschien kan een aan de muur geschroefde, haakse steun uitkomst bieden: een ophangarm. Ik kijk naar mijn eigen linkerarm, die even als zodanig dienst doet. De draad van het mobile is een paar slagen om mijn wijsvinger gewikkeld en het uiteinde wordt door mijn duim vastgeklemd. Waarom 'ophangarm' niet letterlijk genomen? Stel je voor: Een kunstarm, als een jachttrofee, horizontaal uitgestrekt aan de muur bevestigd. En diens kunstwijsvinger houdt dan vervolgens het mobile van de wand. Om aan te geven dat de ophangarm niet deelneemt aan de beweging (buiten de tijd staat), geven we hem/haar een wijzerloos polshorloge met een blanco wijzerplaat om. Mag die even eeuwig stilstaan. En die wijsvinger maar naar die zonnebloem wijzen, die voor 'de zon' staat: Een digitale zonnwijzer.

CENTRALE VAAS

Op welke wijze wordt de zonnebloem in het beeld ondergebracht? Wordt een levende zonnebloem zonder verdere voorzieningen in het centrum van het mobile gehangen, dan zal die snel verwelken. Een kunstbloem ondervangt dit probleem. Het gaat in dit geval echter niet alleen om een praktische, maar ook om een beeldende kwestie. Of een stuurloos bungelende (kunst)bloem-stengel het totaalbeeld verrijkt, valt te betwijfelen. De onderkant van het beeld dient op passende wijze te worden afgesloten. Een bloemsteel hoort in een vaas. Ik knip de draad door die de bloem aan het armatuur bindt en haal een tafeltje. Ik meet de afstand tussen de bovenzijde van het tafelblad en de onderzijde van het mobiel. Ik vul een vaas met water en snijdt de bloemsteel op de zoëven gemeten afstand af. Vervolgens plaats ik het tafeltje met de vaas onder het middelpunt van het mobile. Neem afstand.

AFMETINGEN

Het door mij voorgestelde werk bestaat eigenlijk uit drie werken: 1. de muurplaat met ophangarm, 2. het samengesteld mobile, en 3. een meubelstuk waarop de vaas met zonnebloem geplaatst wordt. Hoewel de opstelling enigszins variabel is, verwacht ik dat de afmetingen van het geïnstalleerde ensemble zullen zijn (h x l x b): 180 x 90 x 90 cm.

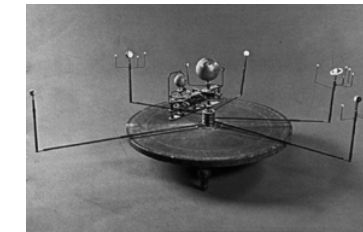
LEVEND OF KUNST

Omdat het voorwerp zonnwijzer naar de 'tijd' verwijst en vergankelijkheid impliceert, gaf ik er aanvankelijk de voorkeur aan om bij het werk gebruik te maken van levend materiaal: een echte zonnebloem en een echte aardappel. Dit betekende dat deze materialen tijdens de tentoonstellingsperiode regelmatig verversen zouden moeten worden. Omdat dit voorstel op onoverkomelijke praktische bezwaren blijkt te stuiten, maak ik gebruik van levensechte kunststof imitaties.

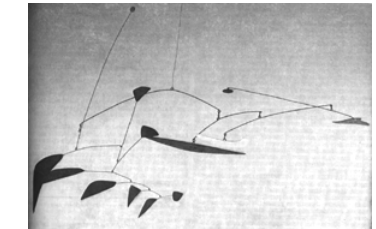
Arnold Schalks
Rotterdam, 27 maart 1998

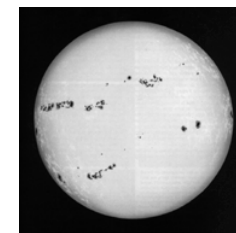
zonnwijzer

planetarium

mobile (A. Calder)

zon

zonnebloem

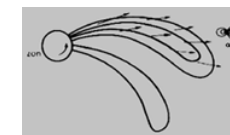
aarde

aardappel

zeil

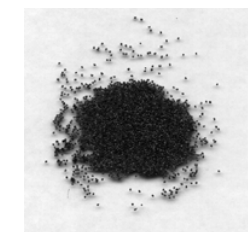
zonnwind

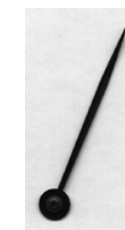
maan

notedop

maanzaad

wijzer

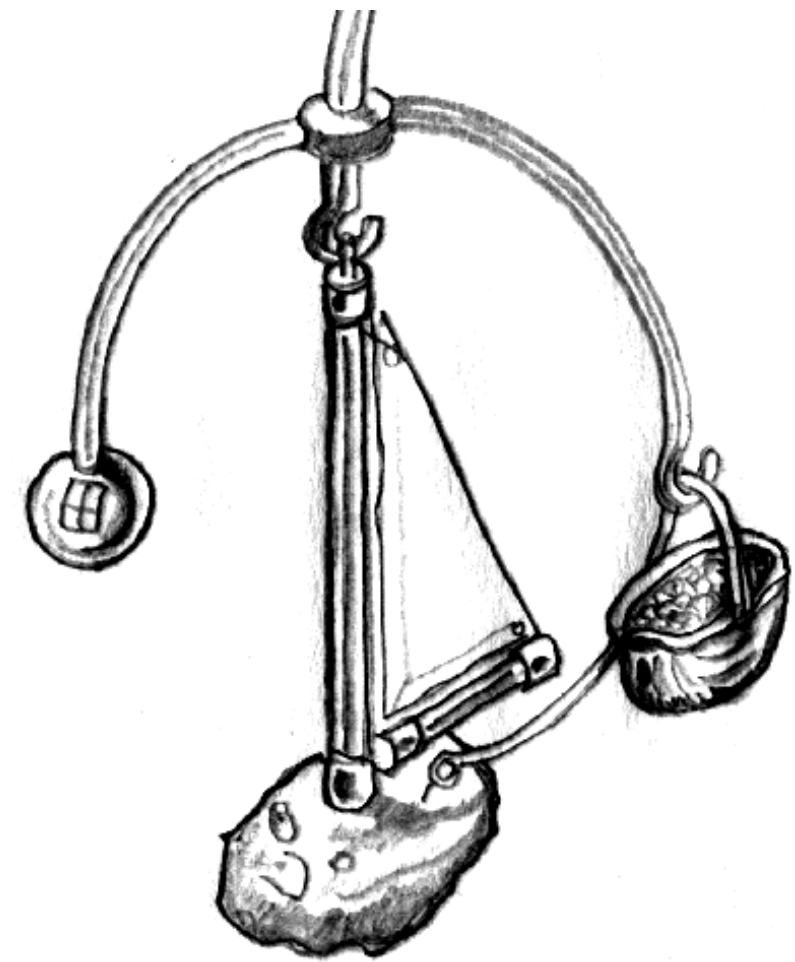
horloge

hand

wijsvinger / zonnwijzer

KOSMOBIEL